

EDMUNDAS ADOMONIS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

PASTABOS APIE ANALITINIŲ IR SINTETINIŲ TEIGINIŲ PERSKYRĄ

Remarks Concerning the Analytic Synthetic Distinction

SUMMARY

The aim of the paper is to outline in general the defence of the analytic-synthetic distinction in the context of the famous Quine's criticism in his "Two Dogmas of Empiricism". Firstly, it is difficult to understand why Quine does not raise the same objections with regard to logical truths which are dependent on the rules and synonymy of logical particles. Secondly, there is confusion between prescriptive sentences as rules, and descriptive sentences about actual linguistic practices: the validity of rules does not depend on the actual pre-existing usage. Thirdly, explicit definitions (which are a transparent case for Quine) rely crucially on our pre-existing ability to implicitly use the relation of synonymy. Fourthly, it is possible to explain the analyticity in less formal ways than Quine requires (besides, less formal ways are necessary to explain crucial terms in his own article). Fifthly, a defender of the analytic-synthetic distinction need not think that analytic sentences are immune to revision "come what may". As Carnap cogently pointed out, this is an internal distinction inside a given linguistic structure: "it has nothing to do with the transition from one language to another." It is also noted that the use of the word "true" with respect to analytic sentences obscures the crucial difference between analytic and synthetic sentences: analytic sentences are valid as rules, whereas synthetic sentences are factual sentences whose truth-value is dependent on the way the world is.

Straipsnyje „Konceptualinė pažanga moksle: momentinių dydžių panaudojimas gamtotyroje“¹ apžvelgiau labai ryškų konceptualinės pažangos atvejį mokslo istorijoje – konceptualinių prie-

monių, skirtų darbui su momentiniais dydžiais, atsiradimą. Šio atvejo ryškumas galbūt net kliudo matyti, kad vaisingos konceptualinės naujovės ir konceptualinių priemonių (terminai, brėžiniai ir

RAKTAŽODŽIAI: analitiniai teiginiai, sintetiniai teiginiai, Quine, taisyklės.

KEY WORDS: analytic, synthetic, Quine, rules.

t. t.) taisyklių pokyčiai yra visuotinis reiškinys: pradedant bendrais kasdieniais ar specializuotais ir baigiant moksliniais kontekstais. Tiriant mokslo istorijos atvejus dažniausiai nėra būtina giliai nerti į kalbos filosofijos problemas. Vis dėlto įdomu atidžiau pažvelgti į perskyrą tarp konceptualines priemones valdančių taisyklių ir pažintinių tekstų, kurių teisingumą ar klaidingumą lemia ekstralingvistinė pasaulio padėtis. Kadangi tokia taisyklės ir faktinio sakinio perskyra siejasi su analitinių ir sintetinių sakinių perskyra, pravartu šiame kontekste pasitelkti ginčą dėl šių sakinių. Čia daugiausia dėmesio skirsime klasikiniam Quine'o straipsniui „Dvi empirizmo dogmos“. Manojų straipsnio pagrindinis tikslas ir yra pateikti bendro atsakymo Quine'ui apmatus – apmatus, kurie leistų suabejoti jo paties abejonėmis dėl analitinių ir sintetinių sakinių perskyros².

Štai vienas iš standartinių šios perskyros paaiškinimų: teiginys yra analitinė tiesa, jei jis yra teisingas dėl jį sudarančių žodžių prasmės; teiginys yra sintetinė tiesa, jei jis teisingas dėl atitinkamos padėties pasaulyje³. Toks analitinių teiginių apibūdinimas leidžia teigti, kad tai teiginiai, turintys taisyklės statusą – mat jų galiojimas paremtas žodžių prasmėmis, kurias įvaldome mokydamiesi taisyklių. Beje, analitinio sakinio atveju visada reikia prisiminti, jog juo nebūtinai bandoma išsakyti *visą* vartojimo taisyklę, išskyrus, aišku, atvejus, kai pateikiamas visas eksplisicinis apibrėžimas⁴.

Tačiau problemų kelia žodžio „tiesa“ vartojimas analitinių sakinių atžvilgiu, nes nesant papildomų paaiškinimų tai paslepia, kad analitinių ir sintetinių sa-

kinių statusas iš esmės skiriasi. Analitiniai sakiniai galioja arba kaip eksplisitiškai pasirinktos taisyklės (t. y. įvedant taisyklę žodžiais „reiškia“, „vadinsiu“ ar tiesiog „yra“ ir pan.) ar jų loginės pasekmės, arba implisitiškai taikomų taisyklių atžvilgiu. Sintetinio, t. y. faktinio, sakinio teisingumas priklauso nuo atitinkamos pasaulio padėties. Žodis „tiesa“ analitinių sakinių atžvilgiu yra įprastas, nors dažniausiai iš autorių paaiškinimų nesunku nustatyti, kad kalbama apie taisykles. Štai Groveris Maxwellas analitinius teiginius apibūdina kaip neturinčius jokie faktinio turinio ir „teisingus“ vien tik dėl žodžių prasmės⁵. Carnapas, eksplikuodamas analitiškumą kaip „teisingumą, paremtą prasme“, kalba apie prasmės, arba „A-postulatus“, kurie įvedami sprendimo, o ne žinių pagrindu⁶. Bet tai mažų mažiausiai kelia nereikalingą painiavą, nes atrodytų, kad tam tikrais atvejais savo semantiniams sprendimais galime manipuliuoti „tiesomis“, kurios, pereinant į kitą kalbinį kontekstą, netgi gali pasikeisti keičiantis kalbiniams sprendimams. Žinoma, problemų nekyla, kai iš konteksto aišku, kad tai visiškai specifinis termino „tiesa“ vartojimas. Pavyzdžiui, Carnapas aiškiai sako, kad A-postulatai, arba prasmės postulatai, yra taisyklės ir kad „jie nieko nesako apie realų pasaulį, nors gali atrodyti, jog jie tai daro“⁷.

Oponentas galbūt pasakytų, kad analitinius sakinius galima laikyti teisingais ta ribine prasme, kad, neturėdami faktinio turinio, jie funkcionuoja kaip pagrįstai galiojantys (*valid*) visuose pažintinio teksto loginiuose ryšiuose; be to, paėmę analitinį sakinį „Joks viengungis nėra ve-

dęs“ ir tikrindami viengungius pasaulyje, iš tikrųjų tarp jų nerastume vedusių. Taip, analitiniai sakiniai kaip taisyklės galioja jų atžvilgiu suformuluoto teksto loginiuose ryšiuose ir šiuo požiūriu gali būti pasitelkti, tarkime, darant dedukcinius žingsnius. Bet svarbiausia yra tai, kad, pirma, jų galiojimas visiškai priklauso nuo lingvistinių sprendimų⁸, o įprastinis žodžio „tiesa“ vartojimas⁹ pabrėžia, jog kad kaip spręstume, svarbiausia yra ekstralingvistinė pasaulio padėtis. Būtent minėto sakinio atveju tarp viengungių nerastume vedusių kaip tik dėl to, jog grupuodami iš anksto nusprendėme tarp viengungių neištraukti vedusių. Antra, analitinio sakinio kaip taisyklės pats galiojimas nepriklauso nuo pasaulio padėties: taip galima įvesti taisykles, leidžiančias kalbėti apie išgalvotus dalykus ar apie hipotetinius objektus, dėl kurių egzistavimo gali būti neaiškumų. Štai sakinyš „Kiklopas turi vieną akį“ gali būti viena iš taisyklių, įvedančių išgalvotą gyvį ar tiesiog gali duoti instrukciją zoologinėms paieškoms net nežinant, ar toks gyvis iš viso egzistuoja. Vieno iš flogistono teorijos kūrėjų Stahlio tekste tarp termino „flogistonas“ vartojimo taisyklių buvo ir ši: „flogistonas daro įmanomą degimą“¹⁰. Paašikėjus, kad flogistonas neegzistuoja, taisyklių, valdančių šio termino vartojimą, statusas visiškai nepakito: jos ir toliau galioja Stahlio teksto atžvilgiu; jomis ir naudojamesi aiškindamiesi jo tekstą.

Nesklandumus dėl analitiškumo gerai atspindi Alfredo Juleso Ayerio bandymai apibūdinti analitinių sakinių specifika. Pirmajame knygos *Kalba, tiesa ir logika* leidime analitinius teiginius jis api-

brėžia kaip tokius, kurių pagrįstumas (t. y. galiojimas, *validity*) priklauso nuo vien tik juos sudarančių simbolių apibrėžimų; jie neturi jokio faktinio turinio ir „paprasčiausiai užfiksuoja mūsų apsisprendimą vartoti žodžius tam tikru būdu“¹¹. Čia tiksliai apibūdinama lingvistinė taisyklė, ypač sėkmingai pavartojant žodį *valid* vietoje „teisingas“. Tačiau čia pat randame jo tvirtinimą, kad turime „būtinų teiginių *a priori* žinojimą“, – visi tokie teiginiai esą analitiniai¹². Kaipgi galime *a priori* žinoti taisyklę: juk ją „sužinome“ išmokę jau įdiegtas normas, o ir patys eksplicitiškai galime įvesti naują taisyklę (plg.: ar turime šachmatų taisyklių *a priori* žinojimą?).

1946 m. Ayeris parašė naują šios knygos įvadą, kuriame grįžo prie analitinių sakinių problemos, bet jo pataisymai tik dar labiau supainiojo analitiškumo idėją. Ayeris aiškina, kad negalima tapatinti *a priori* teiginių (tokie yra analitiniai teiginiai) su empiriniais teiginiais apie kalbos vartojimą. Bet pasak jo naujo požiūrio, taip pat neteisinga sakyti, kad analitiniai teiginiai yra lingvistinės taisyklės: tokie sakiniai yra teisingi, o lingvistinės taisyklės negali būti teisingos – negana to, jie būtini, o lingvistinės taisyklės yra sutartinės. Bet tuo pat metu analitiniai teiginiai yra būtini tik dėl to, kad suponuojamos atitinkamos lingvistinės taisyklės¹³.

Kaipgi analitinis sakinyš gali tapti būtinus? Sakinyš „Viengungis yra nevedęs“ kyla iš žodžio „viengungis“ vartojimo taisyklės. Tačiau būti taisyklės dedukcine išvada – tai tiesiog būti taisyklės dalimi; taisyklės išvada yra tiek pat sutartinė, kiek ir pati taisyklė (plg.: li-

niuotė kaip išvestinis etalonas, kalibruojamas pagal metro etaloną). Tad šį sakinį galima vadinti būtinu tik šia prasme: *jei* fiksuojama atitinkama taisyklė, jis yra loginė šios pasekmė. Bet toks loginis būtinumas jokiū būdu neparodo analitinio sakinio specifikos: sintetiniai sakiniai taip pat turi dedukcinių ryšių. Pavyzdžiui, sakiny *„Lubos šlampa“* yra sakinių *„Jei lyja, tai lubos šlampa“* ir *„Lyja“* loginė pasekmė. Šia prasme sakiny *„Lubos šlampa“* yra logiškai būtinai, *jei* duotos nurodytos prielaidos.

Locus classicus, kur iš esmės kritikuojama analitiškumo ir sintetiškumo perspektyra, – tai Quine'o straipsnis „Dvi empirizmo dogmos“¹⁴. Čia analitiškumo idėja laikoma nepagrįsta, nes terminas „analitinis“ neva ratu aiškinamas tokiais terminais kaip „sinonimija“, „apibrėžimas“, „semantinė taisyklė“ ir t. t., kurių pačių nepriklausomo paaiškinimo jis nematęs. Dabar pateiksime keletą kritinių pastabų, kurios leidžia geriau suprasti analitinio sakinio kaip taisyklės statusą.

Pirma, kalbama apie dvi analitinių teiginių klases – tai loginės tiesos (pvz., „Joks nevedęs vyras nėra vedęs,“) ir analitiniai teiginiai, kuriuos galima paversti loginėmis tiesomis pasiremiant sinonimija (pvz., „Joks viengungis nėra vedęs“). Quine'as nekelia problemų dėl pirmosios klasės, t. y. loginių tiesų, kurios yra teisingos ir būna teisingos kad ir kaip interpretuotume jų sudedamąsias dalis, išskyrus logines jungtis¹⁵. Bet kodėl Quine'ui loginės tiesos tapo skaidriu atveju? Juk norint taisyklingai panaudoti logines jungtis, reikia užsiimti jų vartojimo taisyklėmis bei sinonimija (tai ir aiškinama logikos vadovėliuose),

lygiai kaip antrosios klasės atveju reikia užsiimti neloginių žodžių taisyklėmis ir sinonimija. Jau vien tuo pagrindu galima kalbėti apie analitiškumą paaiškinant, kad loginių tiesų galiojimas kyla iš loginių jungčių prasmės.

Antra, Quine'o atveju vienas iš pagrindinių painiavos šaltinių yra instrukcinių (*prescriptive*) sakinių, specifikuojančių žodžių prasmę, painiojimas su aprašomaisiais (*descriptive*) sakiniais apie faktinį kalbos vartojimą (t. y. „natūralistinė klaida“ – čia naudojamos Groverio Maxwello žodžiais, pasakytas kritikuojant Quine'ą)¹⁶. Štai Quine'o klausimai dėl leksikografijos ir apibrėžimų: iš kur mes žinome, kad „viengungis“ yra apibrėžtas kaip „nevedęs vyras“?; kas ir kada jį taip apibrėžė?; kaipgi galime remtis leksikografiniais empiriniais tyrimais?; net mokslininkų ir filosofų pateikiami apibrėžimai ir eksplikacijos paremti jau egzistuojančia sinonimija, išskyrus ribinį eksplacitiškai konvencinio apibrėžimo atvejį, ir t. t.¹⁷

Čia vienoje krūvoje randame tai, ką reikia iš esmės atskirti, – aprašomuosius sakinius ir taisykles: aprašomuosius sakinius apie faktinę vartoseną formuluoja leksikografas; o mokslininkas (juo gali būti ir leksikografas, jau užsiimantis kita veikla), kai reikia, fiksuoja taisykles. Pastarasis gali atsižvelgti į faktinę vartoseną, bet gali ir neatsižvelgti: abiem atvejais jo konceptualaus darbo rezultatas yra taisyklė. Aišku, jei nėra svarių priežasčių, nepatogu keisti nusistovėjusią vartoseną, bet mūsų ginčo požiūriu svarbiausia štai kas: fiksavus taisyklę ir suformulavus jos atžvilgiu tekstą, taisyklės galiojimas visiškai nepriklauso nuo anks-

tesnės faktinės sinonimijos. Jeigu pasirodytų, kad taisyklės laikosi tik vienas autorius, tai pakenktų leksikografo aiškinimui apie faktinę vartoseną, bet pati taisyklė ir toliau galėtų jos atžvilgiu suformuluotam tekstui. Naudinga netgi apmąstyti ir tokį atvejį, kai sudaryta taisyklė iš viso nėra pritaikoma: pavyzdžiui, autorius gali įvesti apibrėžimą, bet vėliau dėl kokios nors priežasties niekada jo nepanaudoti. Būtent taisyklė pati savaime nieko nepasakys apie jos pačios taikymo faktus (kaip, beje, ir apie efektyvumą). Quine'ui galima būtų pateikti klausimą (žr. ankstesnę pastraipą), kaip logikos dėsnius veikia kasdieniai loginių jungčių naudojimo (aprašomo leksikografo) nukrypimai nuo logikų fiksuoto būdo, pavyzdžiui, kaip su konjunkcijos komutatyvumu: „Jis numirė ir buvo palaidotas“; „Jis buvo palaidotas ir numirė“. Tad žodynu galima naudotis vėdiniais dviejų skirtingų nuostatų: pirma, klausiti, ar iš tikrųjų žodžiai taip vartojami; antra, laikytis ten nurodytų taisyklių ar eksplicitiškai jas keisti¹⁸.

Trečia, Quine'as nekelia problemų dėl explicitinių konvencinių apibrėžimų – jam tai visiškai skaidrus atvejis¹⁹. Kaipgi jis pats įveda explicitinio konvencinio apibrėžimo terminą? Nenuostabu, kad Quine'as remiasi sinonimijos idėja: tokiu apibrėžimu dirbtinai sukuriamas sinonimijos santykis tarp apibrėžiamojo ir apibrėžiančiojo. Taigi norint suprasti, kas yra explicitinis apibrėžimas, prieš tai jau reikia suprasti, ką reiškia „sinonimija“, – priešingu atveju net dirbtinės sinonimijos nesuprasime. Tad kartu su Grice'u ir Strawsonu keliamo problema: kaipgi Quine'as supranta eks-

plicitiniu apibrėžimu kuriamą santykį tarp išraiškų nesuprasdamas tokio pat (ar artimo) santykio be tokios procedūros (t. y. be explicitinio apibrėžimo). Kaip jie pažymi, sinonimija dėl explicitinės konvencijos būtų nesuprantama, jei nebūtų suponuojama sinonimija per vartojimą²⁰.

Plačiau kalbant, verta pažymėti, kad bendrinės (nespecializuotos) kasdienės kalbos pirmųjų žingsnių mokomasi per implicitines taisykles; šis kalbinis patyrimas vėliau leidžia pereiti prie explicitinio konceptualinio darbo, ypač būdingo moksliniam kontekstui. Juk explicitinių apibrėžimų atveju suponuojama, kad, pirma, besimokantis supranta, jog pateikiama būtent taisyklė, kurios atžvilgiu formuluojamas tolesnis tekstas: neturėdamas taisyklingo kalbėjimo patyrimo, besimokantis neturėtų jokios nuovokos apie tokius sakinius-taisykles su žodžiais „reiškia“, „nuo šiol vadinsime“ ir pan. Antra, suponuojama, kad besimokantis jau žino kasdienę bendrinę kalbą, kuri jam leis suprasti apibrėžiamąją dalį; net jei pastarojoje dalyje pateikiami vėl moksliniai terminai, galiausiai juos aiškinant kuriuo nors tarpsniu tenka prisiminti kasdienę kalbą (plg. „Žemės plokštė“ kaip „atskiras litosferos gabalas, judantis astenosferos paviršiumi“, „ląstelės membrana“ kaip „ląstelės sienelė“ ar „judėjimas“ kaip „kūno padėties kitimas“). Padėtį gerai apibendrina šie Algirdo Degučio žodžiai: „tiek „įeinama“ į specializuotą kalbą, tiek „išeinama“ iš jos (prognozė, praktinis taikymas) galiausiai natūralios, nespacializuotos kalbos priemonėmis. Mokslas neturi atskiros savo empirijos“²¹.

Ketvirta, Quine'as, atrodo, reikalauja formalaus analitiškumo apibrėžimo, kuriame dar nedalyvautų terminai „loginė negalimybė“, „semantinė taisyklė“, „sinonimija“ ir pan., kurie patys nėra aiškesni už terminą „analitinis“. Galimas daiktas, kad tai neįvykdoma užduotis, bet tai nereiškia, kad neįmanoma analitiškumo paaiškinti ne tokiais formaliais būdais. Ne tokių formalių būdų pririnktų ir Quine'ui, jei reiktų taip pat kruopščiai paaiškinti jo paties straipsnyje vartojamas išraiškas: „teiginys“, „konceptualinė schema“, „nesąmonė“, „patyrimas“, „tiesa“, „apibrėžimas“ (dėl pastarojo žr. trečią pastabą) ir t. t. Kai analitiškumo problema iškyta, jau mokame laikytis ne tik semantinių, bet ir kitų (pvz., žaidimų) taisyklių nurodymų, esame susidūrę su semantinio nesusipratimo atvejais ir pan. – tuo ir galime pasinaudoti aiškindami analitiškumo specifiką.

Grice'as ir Strawsonas pateikia konkretų pavyzdį, kaip neformaliai galima būtų paaiškinti „loginę negalimybę“ supriešinant ją su „gamtine negalimybe“²². Siūloma įsivaizduoti du pokalbius, kurių vienas prasideda sakiniu „Mano kaimyno trimetis vaikas yra suaugęs“, o antrasis – „Mano kaimyno trimetis vaikas supranta Russello tipų teoriją“. Pokalbių rezultatas yra tas, kad pirmuoju atveju nesuprantame teiginio (jei pašnekovas atkakliai teigia kalbą tiesiogine prasme), o antruoju – netikime juo. Tai nereiškia, kad pasiektas galutinis aiškinimosi taškas, bet taip galima peržengti tas sąvokas, kurios kelia Quine'o abejones.

Aišku, kad visi paaiškinimai paremti sėkmingais kalbinės kompetencijos atvejais. Be šios atramos, kaip jau minė-

jome, joks eksplicitinis konceptualinis darbas nebūtų įmanomas tiek aiškinantis filosofijos, tiek empirinio mokslo terminus. Quine'o šalininkus, abejojančius dėl bendros kalbinės kompetencijos ir implicitinių taisyklių, galima paklausti, kaip jie sugebėjo suprasti Quine'o veikalus: juk tai kito žmogaus parašytas tekstas, kuriame nesivarginama aiškinti vartojamų žodžių. Skaitytojai turėjo žinoti semantines žodžių vartojimo taisykles, kurių dauguma implicitiškai išmoktos (primenu, kad Quine'o straipsnyje yra tūkstančiai žodžių).

Šiame kontekste įdomu pažvelgti į tai, ką A. Degutis rašo apie „Visi A yra B“ formos teiginius: „jeigu teiginys tipo „Visi A yra B“ laikomas nepajudinamai teisingu, t. y. teisingu bet kuriuo galimu atveju, tai reiškia, jog jis turi reikšmės postulato statusą, kuriuo apibrėžiama jame pasirodančių aprašomųjų terminų reikšmė“²³. Bet kaip paaiškinti „nepajudinamumą bet kuriuo galimu atveju“? – tai daug sunkiau, negu gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio, turint omenyje ir galimą taisyklių pakeitimo atvejį (žr. kitą pastraipą). Vargu ar tai galima padaryti be eksplicitinės nuorodos į taisyklės statusą. Štai nepajudinamas teiginys „Joks kūnas negali viršyti šviesos greičio“ (arba „Joks trimetis vaikas negali suprasti Russello tipų teorijos“), bet tai neturi taisyklės statuso, priešingai negu „Joks trimetis negali būti suaugęs“. Norint paaiškinti, kuo skiriasi pirmojo ir antrojo teiginio „nepajudinamumas“, vis tiek tektų kalbėti apie tai, kad pirmojo neiginys yra logiškai įmanomas, o antrojo neiginys yra logiškai neįmanomas, nes sulaužo semantines taisykles (ir supratimą).

Penkta, vienas iš motyvų, verčiančių Quine'ą atmesti analitiškumą, yra tai, kad analitiniai teiginiai – tai tokie teiginiai, kurių laikomasi, kad ir kas atsitiktų (*come what may*); o jo paties manymu, „joks teiginys nėra apsaugotas nuo pakeitimo“²⁴. Bet tai yra visiškai nesupratimas: analitiškumo šalininkas visiškai gali pritarti pastarajam Quine'o požiūriui, ir tai pirmiausia pasakytina apie pagrindinį jo oponentą analitiškumo ir sintetiškumo klausimu – Carnapą. Pastarasis puikiai suvokė, kad taisyklės gali keistis: jau 1934 m. Carnapas rašė, jog „visos taisyklės yra nustatomos su sąlyga, kad atsižvelgiant į aplinkybes, jos bus keičiamos, kai tik tai pasirodys tikslinga“²⁵. O štai kitas visiškai skaidrus Carnapo paaiškinimas

(1950 m.): „skirtumas tarp analitinio ir sintetinio yra vidinis dviejų tvirtinimo rūšių skirtumas duotos kalbos struktūros viduje; jis nieko neturi bendra su perėjimu nuo vienos kalbos prie kitos“²⁶. Maxwellas irgi pažymi, kad analitiškumas gali keistis pereinant nuo vieno konteksto prie kito: kas viename kontekste analitinis, kitame gali būti sintetinis²⁷. Taigi esminis dalykas yra tai, kad analitiškumo ir sintetiškumo perskyra yra statinės analizės įrankis ir kad analitiniai sakiniai nėra tokie ribiniai atvejai, kurių būtų laikomasi *come what may*. Be to, pati konceptualinės kaitos idėja priklauso nuo taisyklių statikos: juk tai, kas keičiasi, yra vienu metu galiojusios taisyklės, kurių atžvilgiu ir vyko buvęs diskursas.

IŠVADOS

Žodžio „tiesa“ vartojimas analitinių sakinių atžvilgiu užtemdo esminį analitinių ir sintetinių sakinių statuso skirtumą šiuo požiūriu: analitiniai sakiniai galioja kaip taisyklės, o sintetiniai sakiniai turi faktinį turinį, kurio adekvatumą lemia atitinkama pasaulio padėtis. Quine'o kritikai, nukreiptai prieš analitinių ir sintetinių sakinių perskyrą, atremti iškėlėme tokius argumentus: pirma, loginių tiesų, dėl kurių Quine'as nekelia abejonių, panaudojimas taip pat priklauso nuo loginių jungčių apibrėžimų ir sinonimijos klausimo sprendimo. Antra, painiojami instrukciniai sakiniai kaip

taisyklės su aprašomaisiais sakiniais apie leksikografinius faktus: taisyklės galiojimas visiškai nepriklauso nuo faktinės vartosenos klausimo. Trečia, Quine'o požiūriu, skaidrių eksplicitinių konvencinių apibrėžimų sėkmingas panaudojimas iš esmės priklauso nuo mūsų ankstesnio sugebėjimo implicitiškai naudotis sinonimijos santykiais. Ketvirta, galimi ir ne tokie formalūs būdai paaiškinti analitiškumą pasiremiant kasdienės kalbos kompetencija. Penkta, ginant analitiškumo ir sintetiškumo perskyrą, nėra jokio išipareigojimo ginti analitinius sakinius nuo pakeitimų.

Literatūra ir nuorodos

¹ E. Adomonis. Konceptualinė pažanga moksle: momentinių dydžių panaudojimas gamtotyro-

je, in *Filosofija. Sociologija* 2. – Vilnius, 2002, p. 15–23.

- 2 Pradinės šio straipsnio mintys kilo rašant straipsnį „Apie konceptualinių priemonių gramatikos problemas“. Taigi kai kurios tezės iš senojo straipsnio praplėstos čia pasikartoja (žr. E. Adomonis. Apie konceptualinių priemonių gramatikos problemas, in *Humanistica* 4(6). – Vilnius, 1999, p. 72–81).
- 3 A. Flew. *A Dictionary of Philosophy*. – London, 1984, p. 12.
- 4 Verta pabrėžti tą aspektą, kad taisyklės gali sudaryti sudėtingą sistemą, kurios loginės pasekmės (t. y. išvestinės taisyklės) iš karto nėra akivaizdžios (pvz., matematinių priemonių taisyklės).
- 5 G. Maxwell. The Necessary and the Contingent, in H. Feigl and G. Maxwell (eds.), *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, Vol. III. – Minneapolis, 1971, p. 398–404.
- 6 R. Carnap. Meaning Postulates, in *Philosophical Studies* 3, 1953, p. 65–73.
- 7 R. Carnap. *An Introduction to the Philosophy of Science*. – New York, 1996 [1966], p. 261–264.
- 8 Žinoma, lingvistiniai sprendimai, daromi sprendžiant savo srities problemas, bet mes čia kalbame apie taisyklės galiojimą, o ne apie taisyklių genezę.
- 9 Čia nekalbėsime apie autorius, kurie nepatenkinti kasdieniu–moksline žodžio „tiesa“ vartojimu, nori jį kaip nors savaip pakeisti.
- 10 H. M. Leicester, H. S. Klickstein (eds.). *A Source Book in Chemistry 1400–1900*. – New York, 1952, p. 60–61.
- 11 A. J. Ayer. *Language, Truth and Logic*. – New York, 1952 [1936/1946], p. 78–84.
- 12 Ten pat, p. 84.
- 13 Ten pat, p. 16–17.
- 14 W. V. Quine. Two Dogmas of Empiricism, in *From a Logical Point of View*. – New York, 1963, p. 20–46. Svarbu pabrėžti, kad ginčas dėl analitinių ir sintetinių teiginių nėra iš esmės susijęs su empirizmo problema. Nors Quine’as šį ginčą pradėjo polemizuodamas su Carnapu loginio empirizmo kontekste, oponavimas empirizmui nekludytų naudotis minėtąja perskyra – tai pasakytina tiek apie mokslinius realistus, tiek apie spekuliatyvius metafizikus, tiek apie mistikus, jei pastarieji panorėtų ką nors aiškaus pasakyti, nes tai yra visai kitos rūšies ginčas.
- 15 Ten pat, p. 22–23.
- 16 Žr. G. Maxwell. The Necessary and the Contingent..., p. 398–399.
- 17 W. V. Quine. Two Dogmas..., p. 24–27.
- 18 Štai naudinga Maxo Blacko frazė, kuria pasinaudoja ir Groveris Maxwellas: „analitiniai sakiniai yra (objektinės kalbos) lingvistinių taisyklių surogatai“ (G. Maxwell. The Necessary and the Contingent..., p. 398–399).
- 19 Ten pat, p. 26. Iš to, ką Quine’as vėliau rašo, atrodo, kad jam didesnių problemų nebekelia ir tokie sinonimija paremti sakiniai kaip „Joks viengungis nėra vedęs“ (žr. W.V. Quine. Carnap and Logical Truth, in *The Ways of Paradox and Other Essays*. – Cambridge, Mass., 1977, p. 129). O tai jau nemažas žingsnis, žengiamas analitiškumo ir sintetiškumo perskyros link.
- 20 „Negali būti įstatymo, kuriame nebūtų papročio ar taisyklių, kuriame nebūtų praktikų (nors galbūt galime geriau suprasti, kas yra praktika, žiūrėdami į taisyklę)“ (žr. H. P. Grice, P. F. Strawson. In Defence of a Dogma, in E. Nagel and R. B. Brandt (eds.). *Meaning and Knowledge*. – New York, 1965, p. 253).
- 21 A. Degutis. Reikšmė, tiesa ir komunikacija, in R. Plečkaitis (red.) *Mokslas, jo metodai ir kalba*. – Vilnius, 1981, p. 191–192.
- 22 Žr. H. P. Grice, P. F. Strawson. In Defence of a Dogma..., p. 251–252.
- 23 A. Degutis. Reikšmė, tiesa ir komunikacija..., p. 188.
- 24 W. V. Quine. Two Dogmas..., p. 41, 43.
- 25 R. Carnap. *Logische Syntax der Sprache*. – Wien, 1934, p. 246. Carnapas teigia: „Tai tinka ne tik P-taisyklėms [teoriniams postulatams], bet ir L-taisyklėms [loginėms taisyklėms], tarp jų ir matematinėms. Šiuo požiūriu tėra tik laipsnio skirtumai; tam tikrų taisyklių sunkiau atsisakyti negu kitų“. Kita proga jis pažymi, kad „analitinio teiginio sąvoka... nėra adekvačiai apibūdinama kaip „laikomas teisingu, kad ir kas būtų“ (cit.: S. Psillos. Rudolf Carnap’s “Theoretical Concepts in Science”, in *Studies in History and Philosophy of Science* 31, 2000, p. 155). Tokią pat klaidą kritikuodamas Carnapą darė Hempelis, kuris analitinius sakinius traktavo kaip nepažeidžiamas tiesas ir todėl teigė, kad nėra pagrindo analizuoti analitiškumą, mat nepažeidžiamų tiesų nėra, nebent išskyrus formalias logikos ir matematikos tiesas. Kaip taikliai nurodo Psillos, tokia Carnapo kritika visada prašaua pro šalį (S. Psillos. Rudolf Carnap’s..., p. 154).
- 26 Cit.: S. Psillos. Rudolf Carnap’s..., p. 154.
- 27 Žr. G. Maxwell. The Necessary and the Contingent..., p. 399.